

İBERCE, BASKÇA, AFRIKA-ASYA DİLLERİ VE TÜRKÇE

YURTAYDIN, Erkan
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

İberce ve Baskça dünya dil tarihi açısından çok önemli iki dildir. Birisi hâlen yaşamakta olan bu iki dilin kökeni ve akrabalık ilişkileri ile ilgili elde çok az somut veri vardır. Acaba bu diller Afrika, Asya dilleri ve özellikle Türkçe ile herhangi bir tür ilintiye sahip olabilirler mi? Bu incelememizde bu konulara girmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İberce, Baskça, Afrika-Asya dilleri, Türkçe.

ABSTRACT

Iberian language is the most important dead language of Iberian peninsula. The Basque language is unique example in the world language history. Is it possible that they can have some kind of relationship with African, Asian languages and Turkish? In this study we will try to penetrate this problematic area.

Key Words: Iberian, Basque languages, African and Asian languages, Turkish.

Yunanlıların *İberia*, Romalıların *Hispania* adlarıyla andığı ve günümüzde İspanya Krallığı ve Portekiz Cumhuriyeti topraklarından oluşan İber Yarımadası batı Akdeniz'in iki üstün gücü Roma ve Kartaca'nın kozlarını paylaştığı yerlerden olmuştur. Roma İÖ 201 yılından itibaren güney ve güneydoğu kıyılarından başlayarak İber yarımadasını ele geçirmeye girişmiş, İÖ 17 yılına gelindiğinde ise bu işlem tamamlanmıştır. Bu fetih hareketi kimi zaman çok çetin geçmiştir. Örneğin bir Keltİber kenti olan Numantia halkı yirmi yıllık barışlı, savaşlı bir süreç boyunca (İÖ 153-İÖ133) Romalılara karşı bağımsızlığının koruyabilmiştir. En sonunda Roma konsül Scipio'yu yollamıştır bu sorunun çözülmesi için. Onbeş aylık bir kuşatma sonucunda mücadeleyi yitireceklerini anlayan Numantialılar tüm kenti yakarak intihar etmişlerdir.

Romalılarla birlikte Latin dilinin egemenliğine giren İber Yarımadası'nda Romalıların girişi öncesi diller hemen ortadan kaybolmamıştır. Bu süreç oldukça uzun bir zamana yayılmıştır. Hatta o dillerden birisi günümüze kadar ulaşabilmiştir. Biz bu çalışmamız başlığında sunulan diller dışında artlarından geriye yazılı belge bırakmış diğer İberya dillerinden de söz edeceğiz.

Lusitanlar

Kelt göçleriyle bugünkü Zaragoza'ya yerleşen Lusitanların ataları İÖ VI. yüzyılda üzerlerine gelen göçler nedeniyle batıya yöneldiler. İÖ III. yüzyılda Portekiz'in Duero ve Tajo ırmakları arasında kalan topraklarına yayıldılar. Atlantik'e ulaştılar.

Lusitanca

Bu dilden günümüze üç yazıt kalmıştır. Yazıtların bulunduğu yerler Lamas de Moledo, Arroyo del Puerco (de Malpartida), Cabeço das Fraguas. Yazılar Latin abecesiyle yazılmıştır. Elde başka veri olmadığı için *Lusitanlar Romalıların gelişiyile yazıya gereksinim duyar olmuşlar* yorumu yapılıyor. (Velaza, 1996: 11)

Lusitanca büyük olasılıkla bir Hint-Avrupa dili. Eldeki üç metindeki en önemli özellik /p/ ses biriminin varlığı. Bu dil kimilerine göre içerisinde /p/ ses biriminin muhafaza edildiği bir Kelt dili yada lehçesi, kimilerine göreyse özünde bir Kelt dili olmayıp kişi ve soy-sop adları bakımından Keltçeleşmiş bir dildir. (Velaza, 1996: 11; Hubschmid, 1960: 131-134).

Keltiberler

İspanya'nın bugünkü Burgos, Logroño, Soria, Guadalajara illeri ile Navarra'nın güneyine ve Zaragoza, Teruel illerinin batısına karşılık gelen topraklara yerleşen Keltlere verilen addır. İberia'da Keltlerin yoğun bir biçimde yaşadıkları yere Keltiberya, orada yaşayanlara da Keltiberler denmiştir. Kısacası Keltiberler İberia Keltleridir.

Sonraları Roma ordularının da benimseyerek kullandığı iki yüzü keskin demir kılıçları ile ünlü Keltiberler ölen savaşçıların cesetlerini kutsal saydıkları akbabalara yem olarak sunarlardı. Düşmanların sağ ellerini kesecek kadar acımasız olan Keltiberler verdikleri söze sonuna dek sadık kalırlar, düşmana teslim olmaksızın ölmeyi yeğlerlerdi.

Keltiberce

Keltiberce bir Kelt dilidir. Yani bir Hint-Avrupa dilidir. Keltibercede iki ünlü arasındaki sert ünsüzler yumuşak ünlülere dönüşür. Zamanında Keltlerin egemen olduğu yerlerde Latince'den yeni dillerin doğuşu aşamasında gözlemlenen bu etki Kelt dillerine bağlanmıştır. Roma İmparatorluğu dil açısından doğu-batı diye ikiye ayrılıp incelendiğinde "Batı" içerisinde ele alınan Galisçe-Portekizce, İspanyolca, Katalanca, Oksitanca, Fransızca, Provansça, Retoromanca ve kuzey İtalya lehçe ya da ağızlarından sözünü ettiğimiz bu özellik gözlemlenmektedir: *bucca>boca, lupu>lobo, rota>rueda, securu>seguro, vita>vida*. Keltiberleri Lusitanlar gibi dillerini yazıya aktarma gereksinimini Romalılar İberia'ya gelinceye kadar duymamışlardır. Romalıların zorunlu kıldığı vergileri ödemek üzere para basmak zorunda kalmışlardır. Keltiberce'nin dilbilgisi ile ilgili sorunlar

henüz tam anlamıyla çözümlenemediğinden uzun metinlerin çevirilerindeki güçlükler sürmektedir. Bu dille yazılmış kısa metinler genelde kişi soy-sop adları içerdiğinden daha kolay çözümlenebilmektedir.

Keltiberce metinler yazılırken İber simgeleri veya Latin abecesi kullanılmıştır.

Tartessos

Tartessos hem bir kent adıdır hem de bu kent çevresinde gelişen bir uygarlığın adıdır. Fenikeliler ve Yunanlıların tüm Akdeniz kıyılarında yerleşimler kurduğu dönemde Doğu Akdeniz'deki büyük kent ve uygarlıklarla boy ölçüşecek düzeyde bir uygarlık olarak ortaya çıkmıştır.

En yoğun ticari ilişkiyi Fenikelilerle kurmuşlardır. Tartessos ile ilgili bilgileri günümüze ulaştıran kaynaklar ise Eski Ahit ve Eskiçağ gezginleridir.

Kent ya da uygarlığın adı Tartessos, bu bölgede yaşayanlar ise yer adından yola çıkarsak Tartesler. Bu kullanımın yanısıra bu bölgede yaşayan halkın Yunanlı gezginler tarafından aktarılan adları da kullanılıyor. Turdetanlar ya da Turdullar.

İÖ 1100 yılında Fenikeliler bugünkü güneybatı İspanya'da, Atlantik Okyanusu kıyılarında Gadir yerleşim birimini kurarlar. İÖ VII. yüzyıl başlarında Fenike doğudan gelen Asur tehdidinde tutsak olunca Akdeniz'in batısında kurulan Fenike yerleşimleri bağımsız hareket etmeye başladılar. Zaman içerisinde Batı Akdeniz'de, İÖ 814 yılında kurulmuş olan Kartaca daha da güçlü bir biçimde Fenike'nin yerini aldı.

Tartessos hem siyasal açıdan hem de ticaret açısından yalnızca Fenike seçeneğine tutsak kalmamak için Yunanlılarla yakınlaşmıştır. Yunanlıların devreye girmesiyle Tartessos ürünlerinin değeri artmış, bu da Fenikelilerin Tartessos üzerindeki iktisadi ve siyasal baskısının azalmasına neden olmuştur. Ancak bu durum doğal olarak Fenikelilerin hoşuna gitmemiştir. Foçalıların varlığından hoşnut olmayan Etrüskler ve Kartacalılarla bağdaşıklık kuran Fenikeliler (Gadirliler ve öteki Fenike yerleşimlerindeki halk [Ortadoğu ile bağlantının kesildiğini unutmayalım]) Foçalılarla kapışırılar (Alalia deniz savaşı [İÖ 535]). Savaşı sözde Foçalılar kazandı; ama donanmaları çok kayıp verdiği için karşı takımın egemenlik alanına müdahale edemez hâle geldiler. Böylece Kartaca Batı Akdeniz'in en üstün siyasal ve iktisadi gücü oldu. Foçalıların Iberia'nın güneyi ile ilişkileri koptu. Tartessos için de sonun başlangıcı oldu bu savaş. Devlet parçalandı. Üstünlük doğudaki kentlere geçti. Bölge Kartaca egemenliğine girdi. Birçok ayaklanmaya karşın bir daha toparlanamadılar. En göz kamaştırıcı günlerini yaşarken birden bire çöküş sürecine girmesi, Tartessos'un Atlantis ile özdeşleştirilmesine neden olmuştur.

Tartesçe

Bu dilden günümüze kalanların yorumlanması konusunda araştırmacılar birbirleriyle çelişen bilgiler sunmaktadır. Dili yazıya aktarmada hece düzeni,

abece düzeni öncesinde tüm yazı kullanan kültürlerde gözlemlenen ortak bir unsur. Bugünkü güney Portekiz, güneybatı İspanya topraklarında konuşulmuş bu dilin yazıya aktarılması için beş ünlüye *a, e, o, u, i* ve *l, n, r, s* seslerine denk düşen simgelerle hecelere denk gelen simgelerden oluşan karma bir yazı düzeni (harf+hece) kullanılmıştır. Hecelere denk düşen simgeler patlamalı (kapantılı) birimleri karşılamaktadır. Ancak İber simgelerinde olduğu gibi damaksıllar ve dişsiller tek çevriyazı simgesi ile gösterilmekte. Eldeki örnekler İÖ VII-V. yüzyıl arasına ait. Bırakın yazıların ne anlama geldiğini, simgelere denk gelen ses ve hece birimler konusunda bile tereddütler sürmekte. Hint-Avrupa dilidir diyenlerin de olduğu bu dil ile ilgili söylenebilecek tek şey bu dilin hakkında kesin hiçbir şeyin söylenemeyeceği. Ancak görünen o ki bu dil herhâlde İberceden farklı bir dil idi.

İberler

İber uygarlığı ile ilgili elle tutulabilir kalıntılara 1870 yılında ulaşılabilmiş, Montealegre del Castillo da birtakım yontular gün ışığına çıkarılmıştır.

İÖ VI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Tartessos'un ortadan kalktığını az önce belirtmiştik. İÖ V-IV. yüzyılında İber Yarımadası'nın doğusunda kurulan Yunan (Foça) yerleşimleri sayesinde İberler Yunan kültürü ile haşırneşir olmuşlardır. Marsilya merkezli Foçalılar ve onların İber Yarımadası'nın doğusunda kurduğu yerleşimleri Roma ile bağdaşık olmanın yollarını aradılar. İÖ 348 yılında Romalılar ile Kartacalılar arasında imzalanan antlaşmada Marsilya ve İberia'daki yerleşimleri Roma'nın, Tartessos'un mirasçısı topraklar Kartaca'nın bağdaşığı olarak gözükmüyordu. Böylece Akdeniz'in batısı yeni bir nüfuz alanı bölünmesine tanıklık ediyordu ve Roma'nın bağdaşığı Foçalıların İberia'daki varlıkları da onaylanmış oluyordu.

Bundan sonrası çeşitli bahanelerle İberia'nın Roma ile Kartaca arasında savaş meydanı olması (İÖ 264-241 arasında I. Kartaca Savaşı, İÖ 218-201 arasında II. Kartaca Savaşı ve Kartaca'nın kesin yenilgisi ile İÖ 201 tarihinden başlayarak İbera'nın Roma mülkü olması).

İber Yarımadası yazı kalıtı açısından da önemi olan paranın gelişi Foçalılar ile olmuştur (İÖ VI. yüzyıl ve sonrası).

İÖ III. yüzyıla gelindiğinde İberler kendi paralarını basmaya başladılar. Başlangıçta Yunan paraları taklit ediliyordu. İÖ 45 yılındaki Munda savaşına kadar da İberyahılar kendi paralarını kendi dil ve yazılarıyla basabildiler.

İberce

İberce güneyde bugünkü Endülüs'ün doğusundan, kuzeyde Fransa'nın Akdeniz kıyılarına denk gelen İspanya sınırındaki güney batı ucuna kadar olan bölgede, belirtilen bölgeler de dâhil olmak üzere konuşulan bir dildi. Muhakkak kendi

içinde lehçe-ağız ölçeğinde bölünmeleri vardı. Ama ne yazık ki günümüzde bu ayrıntı hakkında fikir sahibi değiliz, bu nedenle bu konuda yorum da yapamıyoruz. Bugün kabul gören görüş sınırlarını yukarıda çizdiğimiz bu bölgede İbercenin tek dil olmadığı yönündedir. Ancak bu dili konuşanların çokluğu ve özellikle ticari ilişkilerin etkisi Iberce'yi baskın dil konumuna getirmiştir.

İber yazı düzenleri: İber dilini yazıya aktarmak için dört ayrı yazı düzeni kullanılmıştır:

- 1) Latin abecesi.
- 2) Greko-İber abecesi.
- 3) Güney (doğu) Iber yazı düzeni.
- 4) Kuzeydoğu Iber yazı düzeni

1) Latin abecesi: Yaygın bir kullanıma sahip olmadığı görüşü egemendir. Günümüze ulaşan örnek sayısı ikidir. (Jaen ve Elche yazıları)

2) Greko-İber abecesi: Aşağı yukarı bugünkü Alicante ve Munda'ya denk düşen yerlerde İÖ IV. yüzyıl İÖ III. yüzyıl arası İyon abecesinden uyarlanmış bir abece kullanılmıştır. Yunan-İber abecesi adı verilen bu abece ile göreceli olarak uzun metinler günümüze ulaşmıştır.

Ör.: Alcoy (Alicante) kurşun tableti.

3) Güney (doğu) Iber yazı düzeni: En çok kullanılan yazı, hem abece hem de hece simgeleri içeren Iber yazısı düzenidir. Murcia'dan güney Fransa'ya kadar olan alanı kapsayan bölge kullanılan bu yazı ikiye ayrılır: Güney (doğu) ve kuzeydoğu İber yazıları. Güneydoğu İber yazısı: Özellikle Jaen ve Albecete'de örnekleri bulunmuştur. Kuzeydoğu yazısına göre daha eski bir yazıdır.

4) Kuzeydoğu Iber yazı düzeni: Bu yazı çok daha yaygındır. Hatta bu nedenle Iber yazısı dendiğinde, çoğunlukla kastedilen bu yazı düzenidir.

Her iki yazı biçiminin de Tartessos yazısından kaynaklandığı günümüzde araştırmacılarca kabul gören görüştür. Ancak bu yazıların Tartessos yazısından evrilme süreci ve biçimi konusundaki görüşler yerine tam oturmamıştır. Güneydoğu yazısının kimi simgeleriyle ilgili hâlâ kuşkuvar olmasına karşın kuzeydoğu simgeleri tartışmasız kabul görmektedir.

Keltiberleri incelerken (çoğunlukla) Iber yazısını kullandıklarını söylemiştik. Keltiberlerin kullandıkları yazı kuzeydoğu Iber yazısıdır.

Iberlerden günümüze ulaşan yazı örneklerinin en eskileri İÖ V. Yüzyıla dayanırken, en yenileri Augustus dönemine (İS 14 Augustus'un ölümü), hatta Iulius Claudius hanedanı dönemine denk düşmektedir. Ancak birçok yazı örneğinin tarihlendirilmesinin hâlâ gerçekleştirilemediğini de ekleyelim.

Hem güneydoğu, hem de kuzeydoğu Iber yazısında ünlüler ve sürekli ünsüzler (genizsiller, titrekler, yanünsüzler, ıslıklılar) için abece simgeleri kullanılmıştır. Kapantılılar için ise hece simgeleri yeğlenmiştir. Ancak, titreşimli-titreşimsiz ayırımına gidilmemiştir. Yani, Tartessos simgelerinde gördüğümüz gibi k+ünlü çevriyazımı ile belirtilen simge hem k+ünlü, hem de g+ünlüye denk gelmektedir. Bu durum *t* ünsüzü için de geçerlidir (*t*+ünlü, *d*+ ünlü).

Yunan-İber yazısında kolaylıkla ayırdedilebilen bu sesler ne yazık ki iki Iber yazı düzeninde de ayırdedilemiyor. Dolayısıyla yazıtların çevriyazıları titreşimsizler yeğlenerek yazılsa da her keresinde titreşimli seçeneğini de akla getirmek zorundayız.

Iber yazı düzeninin doğru çözümlemesini 1922 yılında Manuel Gomez Moreno gerçekleştirmiştir. Günümüzde Manuel Gomez Moreno'nun önerdiği okuma biçimi itirazsız kabul görmektedir. Kendisi hiçbir zaman sunduğu çözümleme-okuma önerisine nasıl ulaştığını açıkça ortaya koymamıştır. Ancak, Gomez Moreno'nun çözümünü kolaylaştıran üç noktaya işaret ediliyor:

1. Kimi çift dilli sikkelerde darphane yerinin (kentinin) hem İber simgeleri hem de Latin abecesiyle sunulması,

2. 1908 yılında Ascoli tunç tabletinin bulunması: İÖ 89 yılına tarihlenen bu Roma yazıtında Roma ordusunda hizmetleri geçmiş, dolayısıyla da kendilerine Roma vatandaşlığı verilen Iber subaylarının adları, babalarının ve memleketlerinin adları ile birlikte sayılmaktadır (Velaza, 1996: 33),

3.1921 yılında Yunan-İber abeceli İber yazıtı Alcoy kurşun tabletinin bulunması.

Akitanca-Baskça

Akitanlar-Basklar: Demir Çağı'ndan başlayarak (İÖ 1000 ve sonrası) bugünkü Navarra ile Guipúzcoa ve Huesca'nın kimi yörelerinde yaşamış olan BASKONLAR adlı bir budunun varlığından haberdarız. Iber Yarımadasının alınışı sırasında Romalılara direnmişlerdir. Sertorius'a karşı yürüttükleri savaş (İÖ 77-74) dolayısıyla adlarından ilk kez söz eden Titus Livius'dur. Vizigotlar zamanında (İS VI. yüzyıl) kuzeye yönelen bu Baskonların bir bölümü Fransa'nın güneybatısına (Aquitania/Aquitaine) yerleşti. Yörenin adı Gaskonya diye anılır oldu. Fransanın eski yönetsel bölümlenmesinde resmen adı geçen Gaskonya (Gascogne [Fr.])'nın merkezi AUCH yerleşimiydi. (Lafon 1960: 92) tarihte AUSCI (Lat.) adlı bir budun olduğunu, söz konusu yörede yaşadıklarını, Bask dilinde "Baskça" anlamına gelen EUSKERA sözcüğü ile AUSCI budun adının aynı köke sahip olduğunu söylüyor. Baskların diğer bölümü ise bugünkü Bask bölgesine yöneldi.

Pamplona yakınlarında kuzeydoğu Iber simgeleriyle basılmış paralarda okunan barskunes ya da baskunes ifadelerinin Basklarla, daha doğrusu Baskonlarla

ilgili olduğu hemen anlaşılıyor. Hint-Avrupa *bars-* kökünden kaynaklanan ve Keltçe çoğul *barskunes* (*baskunes*) sözcüğünün “dağlılar, yüksek yer insanları” ya da “gururlular, kibirliler” anlamına geldiği düşünülüyor. Ancak, günümüzde “barskunes = vascones” görüşüne temkinli yaklaşıyor.

Akitanca: Genel kanı Romalıların gelişi öncesi Akitanya’da bugünkü Baskça ile çok benzeşen bir dil konuşulduğudur. Bu sonuca Akitanya’daki kişi ve yer adlarının irdelenmesi sonucu varılmıştır. Bu sözcükler Ortaçağ Baskçası ile büyük benzerlikler içermektedir. Bu noktada bugünkü Bask dilinin en eski metinlerinin ortaçağdan öteye gitmediği gerçeğini özellikle vurgulamamız gerekmektedir. X. yüzyıldan kalma Glosas Emilianenses’de Baskça açıklamalar olduğunu biliyoruz. Tüm Ortaçağ boyunca yeni Latin dilleri aracılığıyla Baskça ve Bask dünyası ile ilgili kanıtlara ulaşılabilsede gerçek anlamda Baskça yazılmış ilk edebi eser 1545’de Bordeaux’da basılmıştır. Kısa bir şiir seçkisi niteliğindeki bu yapıtı oluşturan kişi Aşağı Navarra’daki (Fransa) Saint-Michel-le Vieux papazı Mosen Bernart Dechepare’dır (Echenique, sh. 89).

Akitanca ve Baskça arasındaki sözcük benzerlikleri iki dilin ortak bir dilden gelmiş olabileceği ya da Baskçanın Akitancadan doğmuş olabileceği görüşlerini akla getiriyor.

Akitanca ile ilgili bilgileri Romalıların gelişi sonrasına ait, içerisinde Akitanca sözcüklerin (kişi adlarının) geçtiği Latince yazıtlardan elde ediyoruz. Akitancanın ses yapısının, bugünkü Baskçaya dayanarak oluşturulan (belki de doğru ifadeyle yeniden yaratılan) “eski” Baskçanın ses yapısıyla karşılaştırılabilir nitelikte olduğu söylenmekte.

Baskça: Bugün çoğunlukla kabul gören görüş Iber Yarımadası’nda Bask dilinin Romalıların gelişi öncesinden bu yana var olduğudur. Ancak yandaşı az da olsa bu görüşe karşı görüşler de vardır. Bu karşı görüşe göre Iber Yarımadası’nda Romalıların gelişi öncesi zamanlar için Bask dilinden söz edilmesi olanağı yoktur. Bask dilinin Iber Yarımadasına gelişi Roma dönemine ya da Ortaçağın başlangıcına denk düştüğü düşünülmektedir. Türk araştırmacı Hamit Zübeyir Koşay da bu görüşü savunmaktadır. H. Z. Koşay’a göre Basklar Hunların itelemesiyle başlayan hareketlilik sonucu önce Kafkaslara, Hazar’ın güneyine kadar inmiş sonra Karadeniz’in kuzeyin Avrupa içlerine yönelmiş, sonunda İspanya’ya ulaşmıştır. Tüm bu yolculuklar sırasında da Macarlar, Türkler gibi Ural-Altay halklarıyla birlikte olmuşlardır.

Romalıların gelişi öncesi konuşulduğu alanda tek başına hüküm sürmediği düşünülen Baskça daha verimli, sağlıklı bir yol bulunamadığından, İberce sözcüklerin irdelenmesi, anlaşılması için kullanılmıyormuş olsa da Baskça İberceden gelmemektedir. Bunun en önemli kanıtı İberce metinlerin Ortaçağ ya da günümüz Baskçası yardımıyla çözülememesi. Öyleyse yer ve kişi adlarında rastladığımız benzerlikleri nasıl açıklayabiliriz? Bu türlü sözcük benzemeleri

karşılıklı kültürel alışverişin sonucudur. Benzerlikler bununla kalmamakta, sözcüklerin ve seslerin yapısında bile gözlemlenmektedir. Örneğin [tar] bitimi hem İbercede hem de Baskçada Türkçedeki [-l/-li] ekine eş bir göreve sahiptir. Baskça ‘bilbotar’ Bilboalı, İberce ‘Saitabietar’ Saetabisli demektir. (Echenique, 1987: 36)

Baskça ve İberce ile ilgili olarak bugün kabul gören düşünce aralarında bir akrabalık ilişkisi olmadığı ve fakat yapı bakımından benzedikleri yönündedir.

Baskça Bilbao’nun doğusundan Mauleon’a, Biarritz’in güneyinden Pamplona’nın kuzeyine yaklaşık dörtte üçü İspanya’ya, geriye kalan üçte birlik bölümü Fransa’ya ait topraklarda konuşulmaktadır günümüzde. İspanya’da Vizcaya’nın dörtte üçünde, Guipuzcoa’nın her yerinde, Navarra’nın ve Alava’nın kuzeyinde konuşulmaktadır.

Birçok dünya dilinde olduğu gibi Baskçada da lehçeler vardır. Bu lehçelere ait çeşitli ağızlar söz konusudur. Baskça lehçeleri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan ve bu konuda bir lehçe haritası hazırlayan (prens) Louis- Lucien Bonaparte’nin adını anmak gerekiyor bu aşamada.

Bask lehçeleri şunlardır:

Vizcaya lehçesi Guipuzcoa lehçesi _____ Labortanca
Yukarı Navarra (kuzey) lehçesi Aşağı Navarra (batı) lehçesi
Yukarı Navarra (güney) lehçesi Aşağı Navarra (doğu) lehçesi
Suletince

Bunca ayrıma karşın Basklar dillerini tek bir adla tanımlıyorlar. Ancak bu ad da söyleniş olarak bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir: *Euskera*, *Euskara*, *Eskara*, *Uskera*, *Uskara*, *Üskara* (*Üska* biçiminde söyleniyor). Basklar yaşadıkları topraklara Bask Ülkesi anlamında Euskal (h)erri diyorlar. Basklılar kendilerine Euskaldun, Euskaldun, Eskaldun, Eskualdun, Uskaldun, Üskaldün (tekil tüm bu seçenekler) adını veriyorlar.

Bask Dili Akademisi tüm Basklarca benimsenecek ortak bir dil yaratma kararı almış (1918), ne var ki bu işe ancak 1968 yılından başlayarak girişebilmiş, 1973’ten itibaren de (EUSKARA) BATUA resmî işlemler dili olmuştur.

İberce, Baskça ve Afrika-Asya Dilleri

İberce, Baskça ve Hami Dilleri: Aralarındaki kimi benzerliklere dayanılarak Baskça ile Hami dilleri ilişkilendirilmek istenmiştir. 1932 yılı sonrası etkisini yitiren bu görüşe A. Tovar 1966 yılında yeniden güç katıyor. Tovar’a göre Baskça bir Afrika dili olmasa bile çok eski çağlarda Hami-Sami dilleri ile bir takım oluşturmuş olduğu savlanan Avrupa-Afrika, daha dar bir çerçeveye Avrupa-Sahra dil katmanı içinde yer almış olmalıdır. Tovar Baskçada eril-dişil ayrımı olmamasına karşın eylem çekimlerinde yeralan [k] ve [n] birimlerinin ikinci şahıs

erkek ve bayan adlarının kimi işlevlerini yerine getirdiğini belirtiyor. Berbercede bu [k] ve [m] biçimindedir. (Echenique,1987:23). İbercenin de Hami-Sami dil ailesiyle ilintili, hatta akraba olabileceği görüşü de ileri sürülmüştür. Tovar İbercede 'eban' sözcüğünün Berberce 'taş' anlamına gelen benzerinden hareketle bunu gündeme getirmiş ancak, ısrarcı olmamıştır. Hubschmid İberya, Fransa, İtalya ve Kuzey Afrika'yı içeren bir batı Akdeniz ya da Avrupa-Afrika kuramı öne sürmüştür. Ribezzo'nun Yunan-Roma metinlerinde geçen ve Akdenizin birbirinden uzak topraklarında, üzerlerinde yaşayan halklarla ilintili olmayan yer adlarından yola çıkarak ortaya attığı ortak bir Akdeniz dil katmanı kuramı ise yer adlarından başka kişi adlarına ve Akdeniz çevresi dilleri ünlülerinin geçirdiği değişimlere dayanıyordu. Bertoldi ise Akdeniz'de bir Afrika-İber dil katmanından söz etmektedir. Etrüskleri, Lidleri, Kasitleri, Misyalıları ve İberleri bu takım içerisinde saymaktadır.

Baskça ve Çukçice: Baskça ile Sibirya'nın en kuzeydoğu ucunda yaşayan Çukçilerin dili arasında bile benzerlik olduğu düşünülmüştür. Çukçicedeki [r-] öneki ile Baskçadaki [ra-] öneki eylemleri ettirgen çatıya dönüştürmeye yaramaktadır. Bu noktada Türkçe'de aynı işlevi gören [-ir-] içeki anımsamak gerekiyor.

Baskça ve Kafkas Dilleri: Bu tür bir ilintilendirme, hatta akrabalık ilişkisinin kurulması Trombetti, Bouda, Uhlenbeck ve Lafon'un araştırmaları ile başlamıştır; daha sonra Tovar da bu kabileye katılmıştır. Ancak, H. Vogt 1955 yılındaki karşı görüş çalışması ile bu yöndeki irdemelerin hızının kesilmesine neden olmuştur. Ancak, her şeye rağmen özellikle belirli bir Kafkas dil takımı ile Baskçanın bir şekilde ilişkisi (illa akrabalık değil) olabileceği düşüncesi bu görüşe en soğuk bakan araştırmacılar tarafından bile paylaşılmaktadır. Luis Michelena Baskça ile Kafkas dillerinin ilişkilendirilmeleri konusuna çok taraftar olmamasına karşın, eski Libya dili ve Berberi lehçeleriyle karşılaştırıldığında Baskçanın Kafkas dillerinden Kartvel takımına (Gürcüce, Acarca, Mingrelyaca, Svanca, Lazca) daha yakın olduğunu söylüyor.

Baskça ile Kafkas dillerinin ilişkilendirilmesinden yana olan Lafon'un görüşlerini aktarmak istiyoruz şimdi de (Lafon,1960: 96).

Basklar Cro-Magnon insanından evrimleşmiştir. En azından İÖ 2000 yılından bu yana şu anda buldukları topraklardadırlar. Öyleyse Kafkas dilleri ile akrabalığı olduğu öne sürülen bir dil bu denli uzak bir coğrafyada nasıl ortaya çıkmıştır? Anadolu ya da Kafkaslara yakın topraklarda yaşayan insanlarca taşınmış olsa gerek sonradan Baskçaya dönüşecek olan bu dil. Dille birlikte maden işleme uygulamaları ve kubbe biçiminde gömüt oluşturma alışkanlığının da geldiğini düşünebiliriz. İÖ 2000 yıllarında bugünkü Endülüs ve Portekiz'de bu tür gömütler yaygındı. Endülüs'deki bir bölümü oldukça eskiye dayanan ve Baskçayı andıran yer adlarının varlığı bu varsayımı desteklemektedir.

Baskça [su] sözcüğü ‘ateş’ anlamına gelmektedir. Sözcükteki [ts] sesi zamanla [s]’ye dönüşmüştür. Lakça [c’u]da ‘ateş’ anlamındadır. Gürcüce [c’v] ‘yakmak’ anlamına gelmektedir.

Baskçada eskiden var olan çoğullaştırma eki [-tzu]nun dengi Abhazcada [-coa]dır.

Baskça sen, siz anlamına gelen [zu] kuzeybatı kafkas dillerinde (Çerkezce, Ubıhca, Abhazca) çoğul siz anlamındaki [soe]’dir.

Baskça [-antz] (‘-e doğru’)= Abhazca [-(a)ndza] (‘-e doğru’)dir.

Baskça eylemleri ettirgen çatıya dönüştüren [ra-] öneki Abhazcada da aynı işleve sahiptir.

Bu tür benzerliklerin rastlantısal olmadığına ve ödünçlemeler yoluyla da gerçekleşmeyeceğine inanan Lafon Baskça ile Kafkas dilleri arasında bir ‘aile’ bağı olduğunu öne sürüyor ve bu aileye Euskera-Kafkas ailesi adını veriyor.

Baskça ve diğer dillerle ilişkisi ile ilgili olarak aile birliği dışında bugün tümüyle terkedilmiş olan ve benzer sözcüklerin sayısal oranına dayanan bir yöntem de kullanılmıştır. Tovar ve arkadaşlarınca 1961 yılında bu yöntem Baskça’ya uygulanmış. Karşılaştırma için Kafkas dillerinden Avarca (kuzeydoğu takımı), Çerkezce (kuzeybatı) ve Gürcüce (güney) seçilmiştir. Benzerlik oranları sırasıyla % 5.37, 7.52 ve 7.52 şeklindedir.

Yine aynı çalışmaya göre Baskça ile Sus Berbercesi arasındaki sözcük benzeşme oranı % 7-10’dur; Rif Berbercesi ile ise % 6-9’dur.

Echenique Finli araştırmacı Timo Riiho ile Baskça ve Finceye uyguluyor bu yöntemi. Sonuç % 5’in altında. (Echenique,1987: 28)

İberce, Baskça ve Türkçenin Ortak Yönleri: İberce’de sözcüklere ekler eklenerek yeni biçimler türetilir. Tıpkı Baskça, Türkçe gibi. Ek eklenen bölüm (ör. kökler) Hint-Avrupa dilleri gibi bükünlü dillerin tersine hiçbir değişime uğramaz. Kısaca söylemek gerekirse, İberce İspanyolca gibi bükünlü bir dil değil, Baskça, Türkçe gibi bağlantılı (bitişken) bir dildir.

Baskçada tümcelerın öğeleri Avar, Gürcü, Quechua dilleri ile Türkçe ve Roma Latincesinde olduğu üzere ÖNY (Özne+Nesne+Yüklem) sıralamasında dizilir. Ancak İngilizce ve Türkçenin tersine AS (Ad+Sıfat) sıralamasına sahiptir Baskça, tıpkı İspanyolca gibi.

Baskçada ve İbercede sözcükler (r) sesi ile başlamaz, tıpkı Türkçedeki gibi.

Klasik Latincede [ff] sesi ile başlayan sözcüklerin hemen hemen tümü günümüz Latin dillerine sözcük başındaki [ff] sesini yitirmeden evrilmişlerdir. Bunun tek istisnası İspanyolcadır. Bu tür sözcüklerin [ff] sesi tamamen yok olmuş ya da soluklu [h] sesine dönüşmüştür. Bu değişimin Baskçanın etkisiyle

gerçekleştiği düşüncesi konu ile ilgili tüm dilcilerce itirazsız kabul görmektedir. Bu noktada Türkçe yerel ağızlardaki fırın/hırın ikiliğini anımsamakta yarar olduğunu düşünüyoruz.

Çalışmamızı kimi İberce kişi adları sunarak son vermek istiyoruz. Abar, an, anar, ars, atan, balar, bartas, bas, bin, bir, bor, bos, ekes, eler, eten, ike, kon, kurtar, sakar, seken, selko, sili, sor, tan, tanek, tar, tarban, tas, taska, teker, tiker, tikis, tumar, turs, turkir, urke.

KAYNAKÇA

Carriazo, Juan de Mata, **Tartesos y el Carambolo**, Ministerio de Educacion y Ciencia, Madrid 1973.

Corominas, Joan, **Breve diccionario etimologico de la lengua castellana**, Gredos, Madrid 1998

Dumezil, Georges, **Kafkas Halkları Mitolojisi**, Ayraç, Ankara, 2000.

Echenique Elizondo, Maria Teresa, **Historia lingüística vascoromanica**, Paraninfo, Madrid 1987.

Herodotos, **Herodot Tarihi**, Türkçesi: Müntekim Ökmen , Remzi Kitabevi, Aralık, 1973.

Hubschmid, Johannes, **Lenguas prerromanas no indoeuropeas Testimonios románicos**, Enciclopedia Lingüística Hispanica (ELH), Tomo I CSIC, Madrid 1960, pp. 27-66.

-----, **Lenguas Prerromanas Indoeuropeas. Testimonios Romanicos**, ELH, pp. 127-149.

Hubschmid, Johannes, **Toponimia Prerromana** , ELH, ss. 447-493.

Los Iberos, Ministerio de Cultura, Secretaria General Tecnica, Madrid 1983.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Dil Mukayeselerine göre Basklar’la Türkler’in Temasları, Göç Yolları ve Zamanları Hakkında”, **Bellekten**, C. XXI, Ekim 1957, s. 84, ss. 521-560.

Lafon, Rene, **La lengua vasca** (İspanyolcaya çeviren Juan Veny Clar), ELH, pp. 67-97.

Lapesa, Rafael, **Historia de la Lengua Espanola** , Gredos, Madrid 1988.

Michelena, Luis, “Los nombres indigenas de la inscripcion hispanoromana de Lerga (Navarra)”, **Lengua e Historia, Paraninfo**, Madrid 1985; pp. 446-458.

-----, “De onomastica aquitana”, **Lengua e Historia, Paraninfo**, Madrid 1985; pp. 409-446.

Michelena , Luis, **Vocabulario Vasco, Lengua e Historia, Paraninfo**, Madrid 1985; pp. 329-334.

Nueva Historia de Espana (Nhe), I, Prehistoria (1985), II: Primeras Colonizaciones (1979), III: Cartago Y Roma (1979), EDAF, Madrid.

Palomar Lapesa, “Manuel”, **Antroponimia Prerromana** , ELH, pp. 347-387.

Santano, Y.- Leon, Daniel, **Diccionario De Gentilicios Y Toponimos (Dgt)**, Paraninfo, Madrid 1981.

Sola Sole, Jose Maria, **Toponimia Fenicio- Punica**, Elh, pp. 495-499.

Tovar, Antonio, **Lenguas Prerromanas No Indoeuropeas. Testimonios Antiguos**, Elh, pp. 5-26.

-----, **Lenguas Prerromanas Indoeuropeas. Testimonios Antiguos** ,Elh, pp. 101-126.

Velaza Frias, Javier, **Epigrafia Y Lengua Ibericas**, Arco Libros, Madrid 1996.